



# Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku

## KONCEPT I PROJEKT INTEGRATIVNE BIOETIKE

### Bioetika u razvojnoj preobrazbi

Povijesni razvoj bioetike prema stadiju integrativnosti odvijao se na metodološkom planu kao postupno širenje kruga perspektiva u sagledavanju bioetičkih problema, od prihvaćanja etičkog pluralizma, preko znanstvene interdisciplinarnosti, do pluriperspektivizma. S druge strane, paralelno se odvijao proces širenja, ali i produblivanja problemskog područja kojim se bioetika bavila, od polazišnih problema medicinske skrbi i biomedicinskih istraživanja, preko problematike ne-ljudskih živih bića i općih uvjeta održanja života (ekologija), do poniranja u dubinsku, filozofijsko-povijesnu dimenziju tih problema.

Povijest bioetike možemo periodizirati u tri razvojne faze u kojima su zamjetni pomaci u metodološkom konstituiranju bioetike i određivanju predmetnog područja kojim se ona bavi. Razvojne mijene potvrđene su na mjerodavan način u *etapnim definicijama bioetike* koje nalazimo u prvom i drugom izdanju *Enciklopedije bioetike* te u novijim tekstovima koji su nastali u okviru projekta *integrativne bioetike*. Precizno vremensko razgraničavanje razvojnih faza otežano je činjenicom da su *etapne forme bioetike* nastavile paralelno egzistirati. U nastavku navodimo razvojne faze bioetike s pripadajućim etapnim definicijama i ključnim publikacijama u kojima su artikulirane njene metodološke i predmetne značajke u dotičnom razdoblju:

- a) **Razvojna faza »nove medicinske etike«.** U početnom stadiju bioetika je metodološki bila određena neposrednom moralnom refleksijom (principalizam), dok je predmetno bila ograničena na zdravstvenu skrb i biomedicinska istraživanja. W. Th. Reich je u »Uvodu« u prvo izdanje *Enciklopedije bioetike* (1978.) definirao bioetiku u početnoj fazi njezina razvoja kao »sustavno proučavanje ljudskog ponašanja u području znanostî o životu i

zdravstvene skrbi, ako se to ponašanje ispituje u svjetlu moralnih vrijednosti i principa«. Godinu dana kasnije T. L. Beauchamp i J. F. Childress objavili su utjecajnu knjigu *Principi biomedicinske etike* (1979.) koja je postala temeljnim djelom principalizma.

- b) **Razvojna faza »globalne bioetike«.** U drugom razvojnem stadiju bioetika je metodološki bila definirana pomoću *etičkog pluralizma i znanstvene interdisciplinarnosti*, dok se predmetno proširila na problematiku života uopće te na društveno-politički i globalno-ekološki kontekst. U drugom izdanju *Enciklopedije bioetike* (1995.) W. Th. Reich u novoj definiciji registrira metodološku preobrazbu koju je bioetika u međuvremenu prošla i određuje je »kao sustavno proučavanje moralnih dimenzija – uključujući moralne poglede, odluke, postupke i težnje – u znanostima o životu i zdravstvenoj skrbi, koje se služi različitim etičkim metodologijama u interdisciplinarnom okružju«. Za proširenje predmetnog područja bioetike upravo do globalnih razmjera mjerodavna je druga knjiga V. R. Pottera, »oca bioetike«, koja izlazi u tom razdoblju pod znakovitim naslovom *Globalna bioetika* (1988.).
- c) **Razvojna faza »integrativne bioetike«.** U aktualnoj razvojnoj etapi bioetiku je u metodološkom pogledu obilježila ideja *pluriperspektivizma*, dok se njeno predmetno područje produbilo rastvaranjem filozofijsko-povijesne dimenzije u kojoj se rasvjetljuje karakter znanstveno-tehničke epohe i uloga moderne znanosti, razmatraju mijene u temeljnim odnosima čovjeka prema povijesnim zadanostima te detektiraju procesi prelamanja svjetsko-povijesnih epoha. U dijaloškom okviru bioetičke suradnje koja se 2004. godine iz središta u Hrvatskoj počinje razvijati u području jugoistočne, južne i srednje Europe bioetika je na samom početku definirana kao »pluriperspektivno područje u kojem se u interakciji raznorodnih perspektiva stvaraju uporišta za orijentiranje u pitanjima koja se odnose na život ili na uvjete njegova održanja« (A. Čović).

Dok se bioetika u prvim dvjema razvojnim etapama formirala uglavnom u Sjedinjenim Američkim Državama, paralelni procesi izgrađivanja koncepta integrativne bioetike, s jedne strane, te otkrivanja i uvođenja u bioetičku raspravu djela Fritza Jahra, s druge strane, premjestili su najnoviji pomak u razvoju bioetike na tlo Europe, u područje jugoistočne Europe koje je postalo središtem intenzivne i produktivne bioetičke rasprave.

## **Razvijanje koncepta i projekta integrativne bioetike u razdoblju od 1998. do 2011. godine**

Bioetička rasprava iz koje je, u povezanosti s usporedno provedenim bioetičkim istraživanjima, proizašao koncept integrativne bioetike inicirana je u

Hrvatskoj, u sklopu znanstvenih manifestacija Hrvatskog filozofskog društva, da bi se u drugoj etapi prenijela na međunarodni plan i odvijala u sklopu velikog međunarodnog projekta razvijanja i institucionaliziranja bioetičke suradnje u području jugoistočne, južne i srednje Europe. Utoliko se povijest integrativne bioetike može periodizirati u dvije faze:

- a) faza bioetičke rasprave u sklopu znanstvenih manifestacija Hrvatskog filozofskog društva, u koje se nakon osnivanja (2000.) kao suorganizator uključilo i Hrvatsko bioetičko društvo (1998.–2004.);
- b) faza bioetičke rasprave u sklopu programa razvijanja i institucionaliziranja bioetičke suradnje s težištem na jugoistočnoj Europi (2004.–2011.).

Prva faza počinje simpozijem *Izazovi bioetike* koji je održan od 30. kolovoza do 2. rujna 1998. godine u organizaciji Hrvatskoga filozofskog društva, a u sklopu stalne međunarodne znanstveno-kulturne manifestacije *Dani Frane Petrića*, koja se održava svake godine u Cresu, rodnom mjestu poznatog renesansnog filozofa. Skup se odlikovao izrazito interdisciplinarnim sastavom sudionika, dok je njegova usmjerenost prema integrativno-bioetičkom diskursu bila zadana programskim inauguriranjem »metodološkog obrasca pluriperspektivizma«.

Ovim skupom pokrenuta je linija *bioetičke rasprave*, da bi već iduće godine, s početkom rada znanstveno-istraživačkog projekta »Bioetika i filozofija« u potpori Ministarstva znanosti i tehnologije (25. studenoga 1999.), bila uspostavljena i linija *bioetičkog istraživanja*, podjednako zasnovana na zasadama »bioetičkog metodološkog pluriperspektivizma«. Koncept integrativne bioetike bit će u narednim godinama izgrađivan prvenstveno u interakciji i preplitanju ovih dviju linija, u čijim će se objedinjenim postignućima u idućem desetljeću ocrtati konture globalnog projekta integrativne bioetike koji će, ravnopravno s drugim globalno-etičkim projektima, postati sudionikom u stvaranju »nove etičke kulture«.

Tri godine nakon creskog bioetičkog skupa Hrvatsko filozofsko društvo organiziralo je u sklopu iste znanstvene manifestacije drugi bioetički simpozij pod naslovom *Bioetika i znanost u novoj epohi* (Mali Lošinj, 24.–26. rujna 2001.). Kao suorganizator skupa pojavilo se i novoosnovano Hrvatsko bioetičko društvo. Pozdravna poruka koju je Van Rensselaer Potter, tek nekoliko mjeseci prije smrti, u audio-vizualnom obliku uputio sudionicima tog bioetičkog skupa pribavila mu je posebnu povijesnu, legitimacijsku i simboličku važnost. U poruci je Potter, među ostalim, izrazio nadu da će simpozij »dati novi poticaj bioetici u Hrvatskoj kao i u susjednim zemljama na cijelom području«. Potterovo predviđanje počelo se brzo ostvarivati, jer je već iduće godine utemeljena stalna znanstveno-kulturna manifestacija *Lošinjski dani bioetike*, da bi se tri godine kasnije, održavanjem bioetičke konferencije u Dubrovniku, počeo provoditi opsežni program razvijanja i

institucionaliziranja međunarodne suradnje u području bioetike s težištem na zemljama jugoistočne Europe.

Program koji će kasnije dobiti objedinjujući naziv »Jugoistočnoeuropska mreža integrativne bioetike« (Südosteuropäisches Netzwerk *Integrative Bioethik* / Southeast European Network of Integrative Bioethics) inicijalno je proizišao iz istraživačkog povezivanja dvaju bioetičkih projekata: projekta »Bioetika i filozofija« (glavni istraživač: prof. dr. sc. Ante Čović, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu) i projekta »Nutzenkultur versus Normenkultur: Zu den intrakulturellen Differenzen in der westlichen Bioethik« (glavni istraživač: prof. dr. sc. Walter Schweidler, Ruhrsko sveučilište u Bochumu). Počeo je zajedničkim organiziranjem međunarodne konferencije *Bioethik in Süd- und Südosteuropa. Chancen einer integrativen ethischen Reflexion vor dem Hintergrund intrakultureller Differenzen in Europa* (Bioetika u južnoj i jugoistočnoj Europi: izgledi integrativne etičke refleksije na podlozi intrakulturnih razlika u Europi), koja je održana u Dubrovniku od 1. do 3. listopada 2004. U nastavku na dubrovačku konferenciju ustanovljena je 2005. stalna manifestacija *Bioetički forum za jugoistočnu Europu*. Godinu dana poslije (2006.) počelo je izvođenje poslijediplomskog tečaja *Međunarodna ljetna škola integrativne bioetike*. Iste je godine počela s radom infrastrukturna i istraživačka institucija *Referalni centar za bioetiku u jugoistočnoj Europi*. Program je prvenstveno bio usredotočen na prostorne okvire jugoistočne, te srednje i južne Europe, iako se postignutim rezultatima afirmirao i na globalnom planu. To je, među ostalim, bilo potvrđeno i činjenicom da je 4. *Bioetički forum za jugoistočnu Europu* održan kao pridružena konferencija u sklopu IX. *Svjetskog kongresa bioetike* (Rijeka/Opatija, 3.–8. rujna 2008.), a kasnije i brojnim publikacijama i referencama međunarodnog karaktera.

Realizaciju ovog programa, u razdoblju od 2004. do 2011. godine, financijski su podupirale vodeće njemačke zaklade. U početnoj fazi presudna je bila potpora zaklade *Alexander von Humboldt*, te zaklade *Hermann und Marianne Straniak*, ali i pomoć kao i financijsko jamstvo Ruhrskog sveučilišta u Bochumu. Kasnije su se znatnim sredstvima u financiranje programa uključile zaklade *Volkswagen* i *Deutsche Akademische Austauschdienst* (DAAD). Dok se potpora zaklade *Volkswagen* odnosila se na trogodišnje razdoblje (2006.–2009.), zaklada DAAD podupirala je program u kontinuitetu od 2005. do 2011. godine sredstvima »Pakta za stabilnost« u sklopu posebnog programa »Akademska obnova jugoistočne Europe«. Navedenim financijskim sredstvima program je bio podupiran u svim njegovim aktivnostima (nastavni programi, stalna konferencija, dokumentacijsko-istraživačka djelatnost te nakladničko praćenje projekta).

U organizacijskom pogledu program je vodio Konzorcij u koji su, u najširem sastavu, bila uključena sljedeća sveučilišta: Ruhrsko sveučilište u Bochumu, Sveučilište u Münchenu, Sveučilište u Ljubljani, Sveučilište u Zagrebu, Sveučilište u Rijeci, Sveučilište u Sarajevu, Sveučilište u Novom Sadu, Sveučilište u Beogradu, Sveučilište Sv. Klimenta Ohridskog u Sofiji, Sveučilište Sv. Ćirila i Metoda u Skopju

te Sveučilište u Tirani. Kao važan partner u realizaciji programa, u Konzorciju je bilo prisutno i Hrvatsko filozofsko društvo kao ugledno znanstveno udruženje koje je u šest desetljeća svog djelovanja realiziralo brojne međunarodne projekte.

Nositelji cjelokupnog programa bili su prof. dr. sc. Walter Schweidler i prof. dr. sc. Ante Čović, koji su vodili rad Konzorcija te sve organizacijske poslove u okviru programa.

U osam godina djelovanja (2004.–2011.) program je postigao iznimne rezultate u različitim vidovima znanstvene djelatnosti:

### 1) Znanstveni dijalog

Znanstvena i stručna rasprava, koja je uspješno počela na spomenutoj dubrovačkoj konferenciji (2004.), već se od iduće godine (2005.) nastavila odvijati u čvrstom institucionalnom okviru konferencije koja je tada osnovana pod nazivom *Bioetički forum za jugoistočnu Europu* (Südosteuropäisches Bioethik-Forum / Southeast European Bioethics Forum). *Bioetički forum* održavao se redovito svake godine, tako da je ukupno održano šest skupova:

- 1. *Bioetički forum*, koji je bio posvećen temi »Integrative Bioethik angesichts inter- und intrakultureller Differenzen« (Integrativna bioetika s obzirom na interkulturene i intrakulturene razlike), održan je od 16. do 18. lipnja 2005. u Malom Lošinj. U njegovu radu sudjelovala su 23 referenta, te 13 mladih znanstvenika iz 13 zemalja južne, jugoistočne i središnje Europe.
- 2. *Bioetički forum*, koji je bio posvećen temi »Integrative Bioethik und Bildung« (Integrativna bioetika i obrazovanje), održan je od 15. do 17. lipnja 2006. u Malom Lošinj. U radu ovog *Foruma* sudjelovalo je 25 izlagača, te 17 mladih znanstvenika iz gotovo svih jugoistočnoeuropskih država, te Njemačke i Austrije.
- 3. *Bioetički forum*, koji je bio posvećen temi »Integrative Bioethik und Verantwortung für nicht-menschliche Lebewesen« (Integrativna bioetika i odgovornost za ne-ljudska živa bića), održan je od 20. do 22. rujna 2007. u Malom Lošinj. U radu konferencije sudjelovalo je 30 referenata, te 24 mlada znanstvenika iz 12 zemalja južne, jugoistočne i središnje Europe.
- 4. *Bioetički forum* održan je kao pridružena konferencija u sklopu *IX. Svjetskog kongresa bioetike* od 3. do 5. rujna 2008. u Opatiji, a bio je posvećen temi »Integrative Bioethik und Pluriperspektivismus« (Integrativna bioetika i pluriperspektivizam). U radu ovog *Foruma* sudjelovala su 43 referenta, te 19 mladih znanstvenika iz gotovo svih zemalja jugoistočne Europe, te Njemačke, Nizozemske, Austrije, Vatikana i Japana.
- 5. *Bioetički forum* održan je od 19. do 21. studenoga 2009. u Sarajevu i bio je posvećen temi »Bioethik zwischen Religion und Säkularismus« (Bioetika između religije i sekularizma). U radu konferencije sudjelovala su 22

referenta iz Njemačke, Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije, Bugarske i Makedonije.

- 6. *Bioetički forum* održan je od 4. do 7. studenoga 2010. u Beogradu o temi »Bioethik – Medizin – Politik« (Bioetika – medicina – politika). U radu *Foruma* sudjelovala su 32 izlagača iz Njemačke, Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije, Bugarske, Albanije i Makedonije.

U sklopu istog projekta održan je i prvi međunarodni bioetički simpozij u Bosni i Hercegovini (Sarajevo, 31. ožujka – 1. travnja 2006.) pod naslovom »Integrativna bioetika i problemi suvremene civilizacije«. Tom prilikom osnovano je Bioetičko društvo u BiH, nakon čega je uslijedio intenzivni razvoj bioetike u javnom životu ove zemlje. Drugi bioetički međunarodni simpozij u Bosni i Hercegovini održan je 23. i 24. svibnja 2008. pod naslovom »Integrativna bioetika i interkulturalnost«. Treći bioetički međunarodni simpozij u Sarajevu, o temi »Integrativna bioetika pred izazovima biotehnologije«, održan je 25. i 26. svibnja 2012. godine.

Dvodnevna konferencija pod nazivom *Integrative Bioethik. Prinzip und Praxis eines bioethischen Studiengangs in Südosteuropa* (Integrativna bioetika. Princip i praksa bioetičkog studija u jugoistočnoj Europi) održana je 2. i 3. travnja 2009. u Bochumu. U radu ove konferencije, uz referente iz zemalja jugoistočne Europe (Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija), sudjelovali su i predstavnici vodećih bioetičkih institucija iz Njemačke.

Uza sve skupove koji su održani u sklopu navedenog programa objavljene su programske publikacije s konceptom skupa, sažecima izlaganja te drugim podacima. Nakon održavanja skupova objavljuvani su zbornici izlaganja. Njemački izdavač *Academia Verlag* (Sankt Augustin) izdao je sljedeće zbornike s radovima na njemačkom i engleskom jeziku:

- Ante Čović, Thomas Sören Hoffmann (ur.), *Bioethik und kulturelle Pluralität. Die südosteuropäische Perspektive / Bioethics and Cultural Plurality. The Southeast European Perspective*, Academia Verlag, Sankt Augustin, 2005.
- Ante Čović, Thomas Sören Hoffmann (ur.), *Integrative Bioethik / Integrative Bioethics*, Academia Verlag, Sankt Augustin, 2007.
- Walter Schweidler (ur.), *Wert und Würde der nichtmenschlichen Kreatur / Value and Dignity of the Nonhuman Creature*, Academia Verlag, Sankt Augustin, 2010.
- Ante Čović (ur.), *Integrative Bioethik und Pluriperspektivismus / Integrative Bioethics and Pluri-Perspectivism*, Academia Verlag, Sankt Augustin, 2011.
- Walter Schweidler (ur.), *Bioethik – Medizin – Politik / Bioethics – Medicine – Politics*, Academia Verlag, Sankt Augustin, 2012.
- Walter Schweidler, Kurt Walter Zeidler (ur.), *Bioethik und Bildung / Bioethics and Education*, Academia Verlag, Sankt Augustin, 2014.

Tri zbornika s izlaganjima s međunarodnih simpozija u Sarajevu objavljeni su u nakladi Bioetičkog društva u BiH:

- Velimir Valjan (ur.), *Integrativna bioetika i izazovi suvremene civilizacije*, Bioetičko društvo u BiH, Sarajevo, 2007.
- Velimir Valjan (ur.), *Integrativna bioetika i interkulturalnost*, Bioetičko društvo u BiH, Sarajevo, 2009.
- Velimir Valjan (ur.), *Integrativna bioetika pred izazovima biotehnologije*, Bioetičko društvo u BiH, Sarajevo, 2012.

Važnost navedenih bioetičkih manifestacija ogleda se prvenstveno u činjenici da su upravo u okviru rasprave na tim skupovima verificirani i diseminirani rezultati bioetičkih istraživanja, te da je na toj podlozi izgrađivan inovativni koncept *integrativne bioetike*, koji je postao idejnom podlogom cjelokupnog projekta i prepoznatljivim doprinosom razvoju bioetike u globalnim razmjerima.

## 2) Znanstveno-nastavni programi

Od samog početka u sklopu projekta razvijani su nastavni programi zasnovani na konceptu integrativne bioetike, koji u pristupu podrazumijeva striktnu i metodološki utemeljenu pluriperspektivnost, a u predmetnom pogledu jedinstveno predmetno područje u kojem se povezuju različita problemska polja. U okvirima ovog projekta razvijeni su cjeloviti nastavni programi na diplomskoj (magistarskoj) i poslijediplomskoj (doktorskoj) razini, a održana su i tri poslijediplomska tečaja pod nazivom *Međunarodna ljetna škola integrativne bioetike* (Internationale Sommerschule »Integrative Bioethik« / International Summer School »Integrative Bioethics«), naizmjenice na engleskom i njemačkom jeziku:

- 1. *Međunarodna ljetna škola integrativne bioetike* održana je od 4. do 16. rujna 2006. u Malom Lošinju. Nastavu na engleskom jeziku izvodili su profesori sa sveučilišta u Bochumu, Fuldi, Retimnu (Kreta), Rimu i Zagrebu, dok su studenti dolazili iz Albanije, Bosne i Hercegovine, Grčke, Hrvatske, Makedonije, Njemačke i Srbije (ukupno 24 polaznika).
- 2. *Međunarodna ljetna škola integrativne bioetike* održana je od 17. do 29. rujna 2007. u Malom Lošinju. Nastavu su na njemačkom jeziku izvodili profesori sa sveučilišta u Beču, Bonnu, Bochumu, Erlangenu (Erlangen-Nürnberg), Jeni i Zagrebu, dok su studenti dolazili iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Makedonije, Njemačke i Srbije (ukupno 20 polaznika).
- 3. *Međunarodna ljetna škola integrativne bioetike* održana je od 1. do 13. rujna 2008. u Opatiji i Malom Lošinju. Nastavu na engleskom jeziku izvodili su profesori sa sveučilišta u Amsterdamu, Bochumu, Bonnu, Dresdenu, Erlangenu (Erlangen-Nürnberg), Fuldi, Jeni, Rijeci i Zagrebu, dok su studenti dolazili iz Albanije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Makedonije, Njemačke i Srbije (ukupno 19 polaznika).

### 3) Znanstveno-istraživačka infrastruktura

Bioetika se u više od četiri desetljeća svog postojanja uspjela akademski etablirati kao novo interdisciplinarno područje te planetarno proširiti ne samo kao intelektualna inovacija nego i kao društveni pokret i nova epohalna osjećajnost. Ta slojevita i kompleksna narav bioetike nametnula je, u procesu akademskog institucionaliziranja, potrebu za osobitim oblicima istraživačke infrastrukture. Tako su se, pod različitim nazivima, počeli osnivati bioetički centri kao svojevrsni dokumentacijski punktovi u kojima se prikupljaju ne samo bioetičke publikacije, knjige i časopise, nego i najraznovrsnija dokumentacija kao što su zakonski tekstovi, propisi, akti, podaci o slučajevima, slikovni materijal, zatim medijske datoteke od novinskih izrezaka do audio i video materijala, itd. Bez obzira na to što se bioetika u Hrvatskoj u više aspekata (bioetički skupovi, publikacije, edukacija, bioetički senzibilitet i sl.) razvila do zavidne razine, taj prijeko potrebni dokumentacijski punkt u području bioetike uspostavljen je tek krajem 2006. godine, kada je u institucionalnom okrilju Hrvatskoga filozofskog društva osnovan *Referalni centar za bioetiku u jugoistočnoj Europi*. Time je ne samo popunjena zamjetna praznina u hrvatskom znanstvenom i visokoškolskom sustavu nego je istodobno stvorena infrastrukturna institucija koja organizacijski podržava i dokumentacijski prati razvoj bioetike u području jugoistočne Europe.

Referalni centar, kao institucija za infrastrukturnu podršku svestranom razvijanju bioetičke suradnje u ovom dijelu Europe, objedinjuje dokumentacijsku i istraživačku funkciju. Referalni centar »nije zamišljen kao dokumentacijska ustanova i svojevrsno spremište u kojem bi se naprosto prikupljali i pohranjivali bioetički materijali prema tehničkim standardima, nego kao institucija s inkorporiranim regulativnim načelom (vizijom), unutar koje se na metodološki reguliran način, dakle u istraživačkom postupku prikupljaju i obrađuju bioetičke publikacije i bioetička dokumentacija« (A. Čović).

### **Nastavljanje projekta integrativne bioetike nakon 2011. godine**

U formalnom pogledu, gore opisani program »Jugoistočnoeuropska mreža integrativne bioetike« okončan je u 2011. godini, podnošenjem završnog izvještaja zakladi *Volkswagen* i održavanjem konzultativnog sastanka u Sofiji (30. studenoga – 2. prosinca 2011.) o budućnosti programskih sadržaja i posebnih projekta koji su ostvareni ili inicirani u sklopu programa. No, u stvarnom pogledu, međunarodna istraživačka mreža koja je stvorena u sklopu ovog programa održava se i dalje razvija programske sadržaje u novim organizacijskim oblicima.



## 1) Znanstveni dijalog

Od 2011. godine nadalje nastavljaju se održavati brojne konferencije, simpoziji, okrugli stolovi i tribine koje su, na podlozi koncepta integrativne bioetike, organizirale znanstveno-stručne udruge u Hrvatskoj (Hrvatsko filozofsko društvo, Hrvatsko bioetičko društvo), Bosni i Hercegovini (Bioetičko društvo u BiH), Srbiji (Bioetičko društvo Srbije) i Makedoniji (Makedonsko društvo za integrativnu bioetiku) te znanstvene institucije iz Njemačke, Hrvatske i drugih zemalja jugoistočne Europe, koje su dijelom suradničke mreže integrativne bioetike. Pritom se ističe međunarodna znanstveno-kulturna manifestacija *Lošinjski dani bioetike*, koja se u kontinuitetu održava od 2002. godine i koja je postala središnjom bioetičkom konferencijom u ovom dijelu Europe.

Također su objavljene brojne publikacije – od monografskih knjiga i zbornika, preko temata i zasebnih radova u znanstvenim časopisima, do stručnih, esejističkih i publicističkih članaka te intervjuua u drugim časopisima. Fokusiranošću na bioetičku problematiku izdvajaju se časopisi *Jabr* (Rijeka) i *Socijalna ekologija* (Zagreb) te Biblioteka »Bioetika« u izdavačkoj kući Pergamena iz Zagreba.

## 2) Znanstveno-nastavni programi

Svojevrsnu sljednicu *Međunarodne ljetne škole integrativne bioetike* predstavlja *Ljetna škola »Bioetika u kontekstu«* (Sommerschule »Bioethik im Kontext« / Summer School »Bioethics in Context«) koja se, na metodološko-predmetnoj osnovi integrativne bioetike, održava od 2012. godine, pod vodstvom prof. dr. sc. Thomasa Sörena Hoffmanna i prof. dr. sc. Stavroule Tsinorema, a uz sudjelovanje profesora i studenata sveučilišta u Hagenu, Ljubljani, Zagrebu, Sofiji, Solunu i na Kreti:

- *Ljetna škola »Bioetika u kontekstu I«*, s temom »Individualna volja i etičko-pravni konstrukti volje u medicinskoj etici i bioetici«, Berlin (Njemačka), 17.–30. lipnja 2012.;
- *Ljetna škola »Bioetika u kontekstu II«*, s temom »Autonomija, dostojanstvo i život kao temeljne koordinate medicinske etike i bioetike«, Retimno (Grčka), 31. kolovoza – 13. rujna 2013.;
- *Ljetna škola »Bioetika u kontekstu III«*, s temom »Bioetika kao znanstveni i društveni projekt: ideja integrativne bioetike«, Tutzing (Njemačka), 20.–26. lipnja 2016.

Na Sveučilištu Sv. Klimenta Ohridskog u Sofiji (Bugarska) pokrenut je, u akademskoj godini 2012./2013., magistarski studij integrativne bioetike, a na Sveučilištu na Kreti (Grčka) postoji program magistarskih i doktorskih studija iz bioetike, koji također djeluje na integrativno-bioetičkim osnovama. U pripremi je pokretanje međunarodnog magistarskog studija integrativne bioetike na

Katoličkom sveučilištu Eichstätt-Ingolstadt (Njemačka) te poslijediplomskog doktorskog studija integrativne bioetike na Sveučilištu u Zagrebu.

Suradnici razvijene mreže integrativne bioetike kontinuirano sudjeluju u osmišljavanju i izvedbi bioetičkih kolegija na diplomskim, magistarskim i doktorskim studijima filozofije, sociologije, teologije, prava, medicine itd., te u drugim vidovima obrazovne djelatnosti.

### **3) Znanstveno-istraživačka infrastruktura**

Uz *Referalni centar za bioetiku u jugoistočnoj Europi*, koji kao institucija djeluje od 2006. godine pružajući infrastrukturnu podršku bioetičkim istraživanjima i bioetičkoj suradnji u ovom dijelu Europe, na crti razvijanja i održavanja znanstveno-istraživačke infrastrukture realizirano je u ovom razdoblju godine više razvojno-potpornih projekata Sveučilišta u Zagrebu među kojima izdvajamo: razvojni projekt »Integrativna bioetika: razvijanje centra izvrsnosti i doktorskog studija na Sveučilištu u Zagrebu« voditelja prof. dr. sc. Ante Čovića (2012./2013.) i potporni projekt »Teorijska uporišta i praktičke implikacije europske bioetike« voditelja izv. prof. dr. sc. Hrvoja Jurića (2015.).

U novijem razdoblju projekt integrativne bioetike zabilježio je izniman napredak u izgradnji znanstveno-istraživačke infrastrukture. U nekoliko godina uspostavljena je mreža bioetičkih centra na vodećim hrvatskim sveučilištima:

- *Dokumentacijsko-istraživački centar za europsku bioetiku »Fritz Jahr«* osnovan je 15. svibnja 2013. kao ustrojbeni jedinica Sveučilišta u Rijeci;
- *Centar za integrativnu bioetiku* osnovan je 23. svibnja 2013. kao ustrojbeni jedinica Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu;
- *Centar za integrativnu bioetiku* osnovan je 9. rujna 2013. kao ustrojbeni jedinica Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu;
- *Centar za integrativnu bioetiku* osnovan je 1. prosinca 2015. kao ustrojbeni jedinica Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku.

## **Doprinos integrativne bioetike konstituiranju europske bioetike**

Programska ideja *eupeiziranja bioetike* bila je prisutna od samog nastajanja koncepta i projekta integrativne bioetike i služila je kao nit vodilja tijekom njihova izgrađivanja. Snažno je apostrofirana na početku istraživačke bioetičke linije, tako da je u sklopu znanstveno-istraživačkog projekta »Bioetika i filozofija« (1999.) dobila namjenu ne samo programatskog stava nego i radne hipoteze, da bi u uvodnom govoru na dubrovačkoj konferenciji (2014.) kojom je započeo

međunarodni projekt razvijanja i institucionaliziranja bioetičke suradnje bila istaknuta kao »krajnji cilj prema kojem bi programatski trebale težiti bioetičke rasprave, istraživanja i projekti«.

Utemeljivanje i razvijanje koncepta *europske bioetike* podrazumijeva aktiviranje potencijala eurokontinentalne filozofije i kulture u bioetičkom ključu, a to pak podrazumijeva istraživanje i reinterpetaciju cjelokupne europske tradicije pod vidom zahtjeva koji dolaze iz polja bioetike.

Premda je integrativna bioetika osviješteno razvijana kao navlastito europski koncept i premda je u Europi na djelu bio niz pokušaja europeizacije bioetike, presudni moment za konstituiranje europske bioetike svakako je bilo otkriće ili, bolje rečeno, proces otkrivanja i uvođenja u bioetičku raspravu djela Fritza Jahra (1895.–1953.), njemačkog teologa i učitelja iz Hallea. Fritz Jahr je u članku, objavljenom 1926. godine, prvi put upotrijebio i obrazložio pojmove 'bio-etika' i 'bioetički imperativ', a u narednim je godinama također objavljivao članke u kojima je koristio termin 'bio-etika' i artikulirao bioetičku koncepciju na koju se današnja bioetika može oslanjati jednako kao i na bioetičku koncepciju »oca bioetike« Van Rensselaera Pottera. Specifičan (i u ono vrijeme ne tako uobičajen) pogled na »etičke odnose čovjeka prema životinji i biljci«, kako glasi podnaslov Jahrova članka »Bio-etika« iz 1927. godine, bazira se na onome što ovaj »praotac bioetike« naziva *bioetičkim imperativom*. Parafrazirajući glasoviti kategorički imperativ Immanuela Kanta, Jahr poručuje: »Poštuj svako živo biće u osnovi kao svrhu po sebi i po mogućnosti postupaj s njim kao takvim«. Iz toga proizlazi ne samo opći bioetički zahtjev za prepoznavanjem, uvažavanjem i poštovanjem svrhe i vrijednosti svega živoga, nego i vrlo konkretne upute za ljudski odnos prema životinjama i biljkama. Pritom se Jahr pozivao u jednakoj mjeri na prirodoznanstvena istraživanja, filozofske teorije i religijska učenja – postupajući upravo interdisciplinarno i pluriperspektivno.

Stanovište je mnogih današnjih bioetičara da je otkriće djela Fritza Jahra (zahvaljujući prvenstveno Rolfu Lötheru, a onda i Eva-Mariji Engels, Joséu Robertu Goldimu i Hans-Martinu Sassu) prvorazredan događaj koji je promijenio tijek razvitka ove discipline, pa stoga, bez sumnje, zavređuje pornije proučavanje i kontekstualizaciju. Na potenciran način dobilo je djelo Fritza Jahra na važnosti u kontekstu programatske ideje europeiziranja bioetike i u istraživačkom sklopu projekta integrativne bioetike. Utoliko ne treba čuditi činjenica da su istraživanje, valorizaciju i prezentaciju djela Fritza Jahra, gledajući u međunarodnim razmjerima, uložili najviše energije i na toj osnovi postigli najviše rezultata prof. dr. sc. Amir Muzur i doc. dr. sc. Iva Rinčić, bioetičari s Katedre za društvene i humanističke znanosti u medicini Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci i vodeći istraživači u projektu integrativne bioetike. Među postignućima na planu europeiziranja bioetike i istraživanja djela Fritza Jahra posebno treba istaknuti:

- a) utemeljenje i djelovanje Dokumentacijsko-istraživačkog centra za europsku bioetiku »Fritz Jahr« Sveučilišta u Rijeci (2013.);
- b) osnivanje (2010.) i kontinuirano objavljivanje časopisa *Jahr*, čiji su izdavači Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci te Dokumentacijsko-istraživački centar za europsku bioetiku »Fritz Jahr« Sveučilišta u Rijeci;
- c) provedba hrvatskih i međunarodnih znanstveno-istraživačkih projekata vezanih uz europsku bioetiku i Fritza Jahra kao što su projekti voditelja prof. dr. sc. Amira Muzura: »Fritz Jahr i europski korijeni bioetike: utemeljenje međunarodne grupe znanstvenika« (Hrvatska zaklada za znanost, 2011.), »Korijeni bioetike – američki i europski prinosi u konstrukciji jedinstvene povijesti« (Sveučilište u Rijeci, 2014.–2017.) te »Europska bioetika na djelu – EuroBioAct« (Hrvatska zaklada za znanost, 2014.–2017.);
- d) organiziranje znanstvenih skupova o temama vezanima uz europsku bioetiku i Fritza Jahra: *1st International Conference »Fritz Jahr and European Roots of Bioethics: Establishing an International Scholars' Network (EuroBioNethics)«* (Rijeka/Opatija, 11.–12. ožujka 2011.) te *EuroBioAct International Conference »Declaring War on Declarations – Various Bioethical Theories Respond to Modern Practical Challenges«* (Rijeka, 12.–13. lipnja 2015.);
- e) objavljivanje publikacija vezanih uz europsku bioetiku i Fritza Jahra, među kojima se ističu knjige *Europska bioetika: ideje i institucije* Ive Rinčić (Pergamena, Zagreb, 2011.), *Fritz Jahr i rađanje europske bioetike* (Pergamena, Zagreb, 2012.) i *Van Rensellaer Potter i njegovo mjesto u povijesti bioetike* (Pergamena, Zagreb, 2015.) Ive Rinčić i Amira Muzura, te zbornik *Fritz Jahr and the Foundations of Global Bioethics: The Future of Integrative Bioethics* urednika Amira Muzura i Hans-Martina Sassa (LIT Verlag, Berlin et al., 2012.).

U navedenim postignućima ostvarile su se programatske zamisli o stvaranju europske bioetike. Možemo reći da je europska bioetika kao zasebni znanstveno-kulturni fenomen konstituirana na temeljima Jahrova djela konceptualnim doprinosima integrativne bioetike. Bliskost u predmetnom i metodološkom razumijevanju bioetike omogućila je onu produktivnu svezu Jahrovih vizija i elaboracija u školi integrativne bioetike iz koje je proizišla samostojna konstrukcija europske bioetike.

Nastanak europske bioetike možemo datirati u razdoblje omeđeno s jedne strane publiciranjem glasovitog članka Hans-Martina Sassa o bioetičkom imperativu Fritza Jahra (2007.), a s druge strane objavljivanjem knjige Ive Rinčić i Amira Muzur pod znakovitim naslovom *Fritz Jahr i rađanje europske bioetike* (2012.).

## Znanstveno-istraživačka linija u podlozi projekta integrativne bioetike

Karakteristična je crta projekta integrativne bioetike da znanstvena djelatnost u njemu nije svedena na istraživanje nego su, naprotiv, u njegovu okviru podjednako zastupljeni gotovo svi vidovi znanstvene djelatnosti (istraživanje, infrastruktura, edukacija, prezentacija, dijalog, međunarodna suradnja, implementacija). Time nipošto nije dovedena u pitanje posebna važnost i temeljna pozicija znanstvenog istraživanja u cjelini projekta.

Osim upravo navedenih istraživanja u europskoj poanti projekta integrativne bioetike kao i niza drugih pojedinačnih znanstveno-istraživačkih projekata koji su realizirani u idejnim okvirima integrativne bioetike, u podlozi ovog projekta odvijala se, s onu stranu izvedene periodizacije, kontinuirana linija bioetičkih istraživanja u financijskoj potpori i valorizacijskim procedurama Ministarstva znanosti.

Znanstveno-istraživačka linija integrativne bioetike kretala se u administrativno zadanim ciklusima u kojima je Ministarstvo znanosti prihvaćalo i podupiralo prijedloge istraživačkih projekata. Na početku ovog niza stoji već spominjani znanstveno-istraživački projekt »Bioetika i filozofija« (1999.–2003.), koji se na temelju obnovljenog prijedloga nastavio i u sljedećem projektnom ciklusu (2003.–2006.). U istom je ciklusu na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci realiziran, također na razvojnom pravcu integrativne bioetike, znanstveno-istraživački projekt »Bioetika i politika« (glavna istraživačica: doc. dr. sc. Nada Gosić).

U projektnom ciklusu koji je počeo 2. siječnja 2007. godine integrativno-bioetička istraživačka linija bila je zastupljena s tri znanstveno-istraživačka projekta:

- a) »Bioetika i filozofija povijesti«, projekt realiziran na Filozofskom fakultetu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku (voditelj: prof. dr. sc. Vladimir Jelkić);
- b) »Bioetika i kultura«, projekt realiziran na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci (voditeljica: prof. dr. sc. Nada Gosić);
- c) »Zasnivanje integrativne bioetike«, projekt realiziran na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (voditelj: prof. dr. sc. Ante Čović). Preko ovog projekta ostvarena je izravna poveznica znanstveno-istraživačke linije s međunarodnim projektom razvijanja i institucionaliziranja bioetičke suradnje s težištem na jugoistočnoj Europi, jer su nositelji i glavni dionici ovog međunarodnog projekta bili uključeni u suradnički krug istraživačkog projekta »Zasnivanje integrativne bioetike«.

Pravila za prijavu znanstvenih programa i projekata u ovom projektom ciklusu omogućavala su i poticala udruživanje sadržajno povezanih znanstvenih projekata u znanstvene programe. Tako su navedeni bioetički projekti istraživački objedinjeni u znanstveni program pod nazivom »Bioetika – od pluralizma perspektiva do integrativnog znanja«, koji je bio vođen na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (voditelj: prof. dr. sc. Ante Čović). Program je u opisu bio definiran kao »neposredni interakcijski i verifikacijski okvir za skupinu projekata koje obuhvaća«.

Znanstveni projekti i programi koji su odobreni u ovom projektom ciklusu formalno su okončani s datumom 19. prosinca 2014. Sljedećeg dana, 20. prosinca 2014., organiziranjem sastanka Kruga mladih znanstvenika Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku s voditeljima centara i posebnih aktivnosti, radno je i svečano obilježen početak rada proglašenog Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku.

Tako je projekt integrativne bioetike – s okupljenim istraživačkim potencijalom, izgrađenom institucionalnom mrežom i ukupno ostvarenim rezultatima, ali sa sasvim novim i veoma zahtjevnim znanstvenim programom – bez zastoja prešao na višu institucionalno-organizacijsku razinu centra izvrsnosti na kojoj je već ostvareni karakter globalnog etičkog projekta i formalno potvrđen u zakonskoj definiciji znanstvenog centra izvrsnosti.